

Meskalinupplevelse gav viktig insikt om psykos

INSPIRATIONSKÄLLAN

Ända sedan späd ålder var Johan Cullberg säker i sitt yrkesval - han skulle bli läkare. Visserligen tog intresset för zoologi överhand under en period i ungdomsåren, men Alexis Carrell »Kroppens visdom» förde honom tillbaka till medicinen. Han varvade läsning av romaner, filosofi och psykologi för att tillfredställa sin önskan att förstå det själsliga. En skrämmande upplevelse av ett meskalinrus, inspirerat av Aldous

Huxley, gav honom insikter för yrket och för livet.

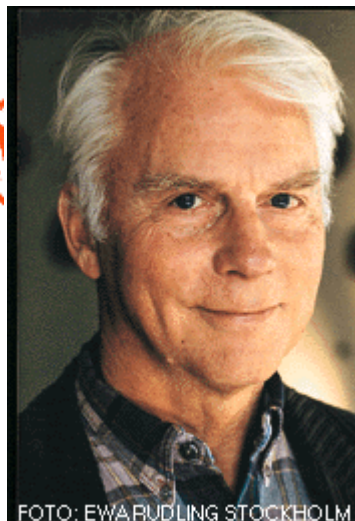

FOTO: EWA RUDLING STOCKHOLM

Johan Cullberg är en av de läkare som ombetts att beskriva inspirationskällor till yrkesvalet eller i yrke.

Författare
Johan Cullberg
professor, enheten för
psykosforskning,
Stockholms södra
psykiatri, Stockholm

Så långt bakåt som jag minns var min stora undran hur vi människor ser ut inuti. I 4-årsåldern gjorde jag en bukoperation på min nalle. Sågspån och yllebitar kom ut men inget annat. Min besvikelse var djup.

SERIE
Inspirationskällan

Tidigare artiklar i serien

»Inspirationskällan var införda i nr 51-52/97. 1-2/98 och 3/98.

Min mammas avlagda kursböcker - hon hann börja studera medicin innan hon gifte sig och blev prästfru på landet - blev nästa informationskälla. Rauber-Kopschs anatomilärobok från 1925 innehöll tvärsnitt på man och kvinna. De bilder som visade allt mellan diafragma och de genomskurna könsorganen minns jag bäst för deras tydlighets skull. Dem skulle också min mamma använda då hon ville hålla sexualundervisning för min bror Erland och mej. Vi flydde båda. Hennes bokhyllor hade vi redan grundligt botaniserat i. Böcker med ut- och invända omslag markerade intressant litteratur.

Vi läste Griffiths »Äktenskapets sexualproblem» (vad betydde egentligen ordet födelsekontroll?) liksom van der Veldes »Det fulländade äktenskapet» där mannen uppmanades att efter akten alltid tacka sin hustru för vad hon givit. Men det fanns något utsagt i dessa välvilliga böcker.

Jag tror att jag redan vid 6-7 årsåldern bestämde mej för att bli läkare. Min mamma hade givit upp detta yrke, så fullt av hemliga möjligheter att få kunskaper, och jag kände mej som den som skulle ta stafettpinnen. Min äldre syster och bror visade redan bedövande klart sin konstnärliga inriktning. Min syster försökte dra ner respektabiliteten i mitt yrkesval genom att påstå att jag ville bli doktor för nakna damer. Hon förstod inte att det också handlade om att finna kanaler för min allmänna ostillbara nyfikenhet. Men nyfikenhet sågs som ett lägre karaktärsdrag.

Zoologin trängde undan medicinintresset

I Nordisk familjebok hade jag under rubriken Stockholms blodbad upptäckt en drygt frimärksstor bild av en etsning som illustrerade detta tillfälle. Där kunde man med stark lupp se nyligen halshuggna ädlingars genomskurna nackar med en liten rund ring som markerade halsryggraden. Mina föräldrar valde att inte moralisera över mitt intresse för denna del av historien.

Under de kommande åren blev jag emellertid alltmera upptagen av zoologi och särskilt ornitologi, och jag bestämde mej för att bli zoolog i stället. Jag slet ihop till Bertil Hanströms »Det vildas värld», fem klotband om alla jordens djur, liksom jag prenumererade på tidskriften »Fauna och Flora». Den kom sex gånger om året i blekgröna omslag. Egentligen var den alltför avancerad och jag förstod inte så mycket av vad som stod i den. Men det var inte huvudsaken - jag kände mej ändå delaktig i en värld av fakta. Mitt biologiintresse innebar att jag under några år vilade mig från de ansträngande försöken att utröna människokroppens gåta. Men så kom den impuls som skulle locka mej

tillbaka till läkaryrket.

En läkarvän till familjen lånade mig nobelpristagaren Alexis Carrells halvpopulära »Kroppens visdom». Den handlade om fysiologins homeostastänkande, om stressteori och om det vegetativa nervsystemets funktioner. Saken var klar, tyckte jag. Det här ville jag syssla med.

När jag som vuxen läste om boken efter att ha läst Sven Lindqvists artikel i DN, där han lyfter fram den svårartade fascistiska människosyn som präglar vissa kapitel i Alexis Carrells »Kroppens visdom», häpnar jag och håller med Sven Lindqvist. Antingen svalde jag detta då jag som pojke läste boken för ett halvsekel sedan eller också hoppade jag över kapitel som hade en filosofisk prägel!

Skönlitteratur gav insikter om själen

I sista gymnasieringen upptäckte jag att litteraturhistorieämnet var roligt. Vi hade en svensklärare som var blyg och hämmad och lätt att göra sig lustig över. Men han lät oss läsa dikter och analysera dem under timmarna. Stagnelius liksom Almquist blev plötsligt personer som man kunde föra samtal med. Hemma fann jag Bööks »Svensk litteraturhistoria» i tre band och min lust att begripa mera av författarnas öden och verk vaknade. Jag skakades av Bööks ord om Stagnelius' erotiska lustar och allmänt starka driftliv, som kom att lägga honom i en för tidig grav. Möjligheten att tolka en text - och att kunna tolka den på ett sådant sätt att den plötsligt öppnade sig inåt - var en upplevelse som

för alltid skulle stå som en vändpunkt för mej. Och nu blev önskan att förstå det som fanns inuti inte bara en fråga om att begripa kroppen utan också själen.

När jag så, äntligen, började läsa medicin i Uppsala var jag en kluven person. Jag kastade mej över benlådan för att lära mej skelettets alla vindlingar och fåror utantill på det korkade sätt, dvs utan någon helhetssyn, som undervisningen bedrevs. Men samtidigt var skönlitteraturen något som fortsatte sitt starka tilltal. Den känslan hade förstärkts då jag under höstterminen efter studentexamen skulle komplettera tyskan och stötte på Hermann Hesses roman »Narziss

und Goldmund». Här fick jag min egen känsla av kluvenhet benämnd och godkänd. Så fortsatte jag med »Stäppvargen». Den blev en kultbok för mej - liksom för många andra. Men när jag härom året läste om den framstod den som hopplöst tidsbunden och närmast pekoralistisk.

Mitt läsande slingrade sig mellan romaner, filosofi och alltmera psykologi. Under den första sommarens militärtjänst läste jag Alf Nymans »Nya vägar inom psykologin» som skildrade de olika psykoanalytiska skolorna. Och ur den läsningen steg så småningom behovet att komplettera min medicinska utbildning med en psykoanalytisk. Liksom man kunde komma in i den fysiska kroppen kunde man också tränga in i själen och få kunskap om det omedvetna. Det som annars bara kom till uttryck i våra tokiga val, underliga drömmar och irrationella rädslor. Flera år senare, då jag i den psykoanalytiska litteraturen började läsa om samspelet mellan drifter, försvarsmekanismer och jagets försök att styra mellan den inre och den yttre världen, upptäckte jag att det i princip var samma tänkande och samma typ av dynamiska kraftspel som Carrell skildrade då han lyfte fram den fysiologiska homeostasen. De psykoanalytiska teorierna uppfattar jag fortfarande som ofrånkomliga för den som vill veta något om människans inre liv. Men deras användbarhet blir störst - så har jag kommit att se det - om vi betraktar dem som hjälpkonstruktioner, arbetsmodeller och kunskapsgivande myter som ständigt måste ifrågasättas, omformuleras och återerövas.

Dyrköpt erfarenhet

Här måste jag berätta om en läsning som återigen kom att påverka min utveckling starkt, och som jag fortfarande refererar till i mitt inre. Under ett besök på den härliga studentbokhandeln »LundeQ» i Uppsala, stötte jag på en nyutkommen bok av Aldous Huxley med titeln »The doors of perception». Den handlade om meskalinet som ett medel att fördjupa introspektion och konstupplevelser. Det skulle vara helt ofarligt. Efter en lyckad tentamen i farmakologi för professor Ernst Bárány, frågade jag honom om jag kunde få pröva meskalin under hans överinseende. Han slog omedelbart till.

Någon månad senare hade han skaffat 0,4 gram rosa pulver från Merck. En kurskamrat och jag for med professorn ut till hans lilla sommarhus. Där genomled jag en plågsam men oändligt lärorik eftermiddag, hallucinerande och med paranoida vanföreställningar. Framför allt upplevde jag ett ångestfullt tvång att destruera min relation till Bárány, som jag beundrade mycket. Jag hade fått en akut psykos som effektivt luckrade upp mitt jag. Föreställningar och idéer som jag inte ville tro att jag bar på vällde fram under stark ångest. Bárány sa då han märkte hur plågad jag var, att jag inte skulle vara orolig för hur han kunde reagera. Han hade gått i psykoanalys, sa han, och klarade sånt!

Det var två saker jag lärde mej av denna ganska dyrköpta erfarenhet. För det första att jag inte skulle ha blivit psykotisk utan meskalinet receptorpåverkan. Det andra som jag förstod var i hur hög grad

psykosens bisarra föreställningar sammanhängde med min personliga psykologiska problematik. Då jag betydligt senare kom i psykoanalys insåg jag att det som störtat fram under den här eftermiddagen egentligen var ett koncentrat av något som inom den tryggare psykoanalytiska ramen undan för undan fick ge sig tillkänna och bearbetas. Något år senare kom också Huxley med en ny bok i ämnet. Den hette »Heaven and Hell» och visade att han hade fått nya och mera skrämmande meskalinupplevelser som mera liknade mina. Men min erfarenhet bidrog till att jag förstod hur viktigt det är att ge dem som går in i en funktionell psykos en chans att psykologiskt bearbeta sina upplevelser - lika väl som man kan behöva bromsa själva psykosbenägenheten med farmakologisk hjälp.

Människan en syntes av biologi och psykologi

Denna egentligen psykosomatiska uppfattning av psykosbegreppet har sedan dess följt mej. 1970- och 80-talens ensidigt psykodynamiska reduktionism var för mej lika irrelevant som dagens (nästan) lika ensidiga biologistiska psykiatri. Felbehandlingar eller överdrivna anspråk från den ena eller andra sidan tas ibland som intäkt för att släppa en dialektisk hållning i dessa frågor. Men måste vi inte som läkare sträva mot att både biologiskt förklara ett skeende och att humanistiskt förstå dess psykologiska innehåll och förutsättningar? Det är i syntesen vi möter människan.

Dessa frågor arbetar jag än intensivare med idag.

Meskalinupplevelsen blev en viktig inspiration till att följa psykoslitteraturen från såväl den biologiska som den psykologiska sidan, och utan att uppfatta att den ena skulle vara sannare än den andra. Båda söker ju ge kunskap om hur vi ser ut inuti. Men det slitna uttrycket att »ju mera vi vet, desto mera inser vi hur lite vi vet» känns allt sannare.